

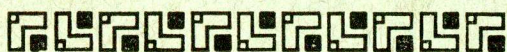
" SJENI ZAJČEVOJ "

Posvetila :

" BRAĆA HRVATSKOGA ZMAJA "

Sveska XXX.

ZAGREB - 1915.

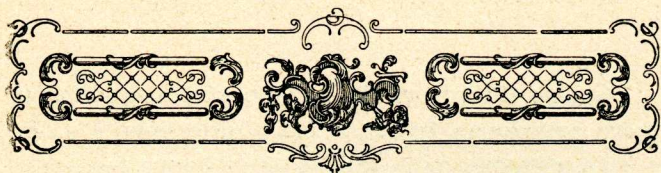
SJENI ZAJČEVOJ.

POSVETILA :: »BRAĆA
HRVATSKOGA ZMAJA«.

ZAGREB, 1915.
TISKOM NADBISKUPSKE TISKARE.

Sjeni našega Zajca.

„Hrvat sam bio, Hrvat jesam
i ostat ću do groba! . . .

Ivan pl. Zajc.

Ovu malu knjižicu posvećuje društvo »Braće hrvatskoga Zmaja« dičnoj spomeni svoga počasnoga brata — Z m a j a T r s a t s k o g a, slavnoga Maestra Ivana pl. Zajca.

Kad je god. 1907. slavio nezaboravni naš brat i osobiti prijatelj slavlje svoga tisućega opusa, izabran je u glavnoj skupštini »Braće hrvatskoga Zmaja« dne 24. aprila — »počasnim bratom«. Društvo mu je u čast priredilo na 29. aprila 1907. svečanu »Akademiju« s koncertom i zabavom, na kojoj su naši prvi umjetnici izvodili najljepše svečareve skladbe. Tom prilikom izručena je Zajcu i društvena, bratska — počasna diploma.

Godine 1911. posvetio je slavni Zajc društvu »Braće hrvatskoga Zmaja« prekrasan kvartet sa orkestralnom partituro: »Zmajaska himna«, kojoj je riječi napisao zamjenik Velikoga meštra, brat Zmaj Klokočki (Dr. Velimir Deželić). Iste godine posvetio nam je slavni skladatelj u svojoj velikoj simpatiji za društvo svoj prelijepi glazbotvor: »Zora« (Opus 1106. a i b) za muški zbor s orkestrom i zbor s glasovirskom pratnjom.

Godine 1912. slavio je Zajc osamdesetgodišnjicu svoga zaslužnoga života. I tom je prigodom, a na 8. veljače, priredilo naše društvo »Zajčevu večer«, na kojoj je vrsni orkestar domobranske pukovnijske glazbe zagrebačke pod osobnim ravnanjem kapelnika Ivana Muhvića izveo kompoziciju Zajčeva učenika Božidara Širole: ouverturu »Stanac«, što je Zajca ganulo do suza. Iza kako mu je društveni protonotar, brat Zmaj Jadranski (Stjepan Širola) proslovio svoju pjesmu posveticu, predao mu je društveni veliki meštar Zmaj Brluški (Emilij pl. Laszowski) počasni dar društva — zlatnu burmuticu sa zmajskim emblemom. Sam je Zajc izjavio, da mu je ovaj zmajski dar najmilija uspomena od svih dragocijenih darova, što su se dugim nizom godina nakupili u njegovoj bogatoj zbirci. I u posljednje dane svoga života rado je on rabio ovu zlatnu burmuticu, kojom se je svagdje hvalio i ponosio.

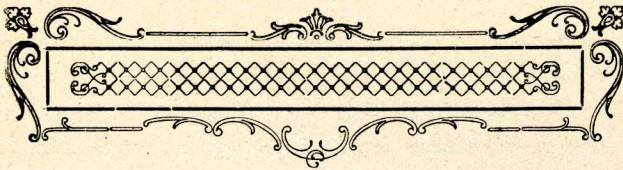
Kad je neumoljiva smrt učinila kraj njegovomu zaslužnom i dragom životu, izručio je njegov sin brat Zmaj Trsatski (Karmelo pl. Zajc) ovu burmuticu muzeju »Braće hrvatskoga Zmaja«.

»Braća hrvatskoga Zmaja« štovala su i ljubila Zajca kao svoga oca, a vez između njih i Zajca bijaše najintimniji. On je često boravio u kolu svoje zmajske braće i taj mu je boravak bio najugodniji, te je znao reći: »Medu vama čisto sam mlad!« . . .

Posljednju poštu iskazalo mu društvo svojim korporativnim prisućem kod pogreba, položivši mu na odar prekrasan vijenac i klicajući: »Brate, Zmaju Trsatski! Slava pepelu Tvome i dična Ti spomen u hrvatskom narodu!«

B. H. Z.

Sred ratne buke zadesio je hrvatsku glazbenu umjetnost težak udarac, udarac, kojemu smo se po neumoljivim zakonima prirode doduše morali nadati, ali koji unatoč tomu naš narod teško osjeća, kad ga je ipak pogodio.

Ivana Zajca nema više među nama! Nestalo je njega, koji kroz više nego jednu generaciju bio tako reći personificirana hrvatska glazbena umjetnost, kojemu je svatko bez trunke zavidnosti priznavao prvo mjesto u glazbenom svijetu, njega, koji je znao hrvatskoj glazbenoj umjetnosti dati određen pravac i karakter.

Moramo prepustiti vještijem peru, da nam raščini, što nam je bio glazbeni genij pokojnog maestra, ali ogriješili bi se o našu dužnost i o blagu sjenu velikog pokojnika, kad ne bismo istakli, što je Zajc bio svom narodu.

Njegovo prvo djelovanje kao glazbenika spada baš u ono vrijeme, kad je u Hrvatskoj nakon dokućna apsolutizma počeo jako i živo ključati narodni život, u početak 60-tih godina. Na mladog glazbenika taj pokret nije ostajao bez utjecaja, a iz onoga doba imamo prve njegove čisto hrvatske kompozicije, prvi

zametak kasnijeg njegovog djelovanja na polju hrvatske glazbene umjetnosti...

Tamo, gdje šumno more oplakuje najsjeverniji rub Kvarnerskoga zatona, gdje sjajna mjesečina rasijava svoje srebrenasto svijetlo po talasima hrvatskoga Jadrana, gdje hrvatski krš goletnim svojim hridima odolijeva navalama morskih valova, tamo, gdje jasnim žarom zapadnog sunca nad Učkom na široko zarudi nebo, rodio se on — naš Zajc.

Kolikoga li čara mora svakom Hrvatu da bude ovo ime, na koliko li ga slatkih uspomena ono podsjeća, na koliko ideja potiče to ime — Zajc!

Dok majka pjeva uspavanku svom djetetu, dok muževi poju davoriju roda svoga, dok vesela djeca poju u polju igrajući igre, dok u kazalištu Hrvati ushićeni slušaju zvukove hrvatske opere, sve ih uznosi pjesma njegova, svima ugađaju zvuci s njegove harfe.

Ivan pl. Zajc rodio se 3. kolovoza 1831. na Rijeci. Otac mu se zvao Ivan, a bio je podrijetlom Čeh iz okolice praške. On je bio kapelnikom 45. austrijskoj pukovniji Meyer, pa je kao takav pošao najprije u Zadar, ali se povratio na Rijeku, gdje je postao ravnateljem glazbenoga instituta i kapelnikom riječke gradske glazbe. Ove okolnosti znatno su djelovale na razvoj glazbenoga talenta našega Ivana. Uz oca počeo se već od malih nogu baviti glazbom, a pokazao je za tu umjetnost neobičnu volju i dar. Prvu je poduku primao od svoga oca, pak je već u petoj godini i gusle i glasovir učio neobičnom marljivošću. Kada mu je bilo šest godina, stupio je javno pred općinstvo u riječkom starom kazalištu i svirao na guslama varijacije u A-duru od Jánsea, a na glasoviru

igrao tešku Herzovu fantaziju iz Rosinijeve opere »Mosé«. Premda je to ocu Ivanu vrlo godilo, nije ni izdaleka mislio sina posvetiti glazbenoj umjetnosti, hoteći silom, da Ivan postane s vremenom odvjetnik, pa ga posla u školu.

No mladi Ivan slijedeći nagon svoje duše stao je krišom skladati pomanje skladbe. Kao gimnazijalcu znalo mu se često dogoditi, da je za vrijeme latinskih sati imao pred sobom note umjesto latinske gramatike. Živa je u njega bila želja za stvaranjem. Kao dječak od 10 godina napisao je uvertiru u E-duru i fantaziju iz Verdijeve opere »Nabukodnezar« za gusle i glasovir. U 11. godini napisa 2 koncerta za gusle i glasovir. U 12. godini se napokon odluči, da će napisati »operu.« Jednom od svojih drugova po imenu Vale-u povjeri tu svoju nakanu, a on mu napisa libreto pod naslovom »Marija Terezija.« Ivan počne skladati i posao je dobro napredovao. Prvi je čin bio gotov i udešen za glasovir i harmonij. Sastoji se od 7 brojeva i to od ovih: Uvod u C mol (označen sa op. 7. a). Introdokcija i kor (op. 7. b) u Es dur, Kavatina za sopran (op. 7. c), u B dur, Duet za tenor i bas (op. 8.), u Des dur, Romanca za bas (op. 9.) u Des dur, i Finale I. sekstet za 2 soprana, 2 tenora, baritona i bas (op. 10.) u C molu. Sve je to napisao, a da još nije učio ni kontrapunkta ni instrumentacije. O tom dakako nije otac ništa znao, — ali napokon uhvati »Mariju Tereziju.« Sav začuden poboja se, da će glazba odbiti Ivana od nauke i stavi dječakovo »djelo«, njegovu operu pod ključ. To je Ivana vrlo boljelo. Ne mogući živjeti bez glazbe, šarao je po svojim zadaćnicama note. Profesori njegovi Rubeša i Morassi govorili su, da je šteta, što nastoji

silom zatomiti naravski dar svoga sina, i sklonu oca, pa on popusti. Ivan svrši gimnaziju, a otac ga posla na konzervatorij u Milan.

God. 1850. došao je Ivan u Milan i prikazao se ravnatelju konzervatorija L. Rossiju, predloživši mu desetak svojih kompozicija. Rossi upozna zamjerni njegov talenat i prime ga odmah u konzervatorij. — Zajc osta u Milanu šest godina i učio je sve to vrijeme glazbu. Učitelji mu bijahu: Rossi za dramsku glazbu, Monstevitti za kompoziciju, Rönhetti za kontrapunkt, a Mazzucato za instrumentaciju. On je neobično brzo napredovao, skladajući uz to pomanje komade. Odmah prve godine (1851.) bude odlikovan drugom nagradom t. j. brončanom kolajnom za fugu op. 54. Svake je slijedeće godine dobio prvu nagradu, koja je sastojala u srebrenoj kolajni. God. 1853. steče prvu nagradu za ariju uz pratnju orkestra (op. 57. u Es duru). Ova se arija za alt izvodila na zaključnom koncertu konzervatorija. God. 1854. steče prvu nagradu za uvertiru E mol (op. 77.) i Finale za solo i orkestar (op. 78.). I te su se skladbe izvodile na koncertu u konzervatoriju.

Kod mnogih se koncerata i drugih javnih zgoda pjevale i svirale Zajčeve skladbe, a općinstvo ga milansko zavoljelo i pozdravljalo svakiput u njem budućeg talijanskog skladatelja.

God. 1855. dade ravnatelj Rossi svojim učenicim libreto pod imenom »La Tiroleze«, i pozva ih, da svaki od njih na te riječi sastavi operu i to za tri mjeseca. Zajc je dotada već imao 78 opusa što većih što manjih, ustručavao se isprva, no onda se živim marom prihvatiti posla i preda do određenoga roka gotovu skladbu. Profesori konzervatorija ispi-

taše radnje sviju učenika, pa izjaviše, da je Zajčeva skladba najbolja i vrijedna da bude izvodena. I doista bude dne 4. svibnja 1855. izvodena ta prva opera Zajčeva u kazalištu milanskoga konzervatorija pod ravnanjem mladoga skladatelja. Sluša- telji odlikovahu darovitoga glazbenika osobito, a gla- soviti nakladnik Riccordi ponudio se, da će tu operu štampom izdati. No to se nije zbiljo, jer je libreto opere »La Tirolese« bio vlasništvo nekog starog skladatelja. Ovomu je njegova opera nekoliko godina prije propala, a kada je Zajčeva opera uspjela, i općinstvo zahtijevalo, da se opetuje, izjavi ovaj vlasnik libreta, da zabranjuje daljnje predstave. Tadanje au- strijsko namjesništvo htjede od njega libreto otkupiti za 1000 franaka, ali sve ponude odbi vlasnik. Teškom ga mukom sklonuše, da je napokon dopustio, da se još barem 5 puta izvodi Zajčeva opera. Radi toga nije mogao Zajc ove svoje opere dati drugdje izvo- diti, a nije je mogao ni prodati onim ravnateljima, koji su je bili naručili. Za tu operu dobi Ivan prvu nagradu i to srebrenu kolajnu. Iste godine dobije di- plomu »skladatelja, dirigenta i majstora kompozicije« i apsolutorij, da je sve nauke odlično svršio. Ravna- telj Rossi videći zamjerni talenat mladoga glazbe- nika, dogovori se sa austrijskim locumtenensom Pascetinijem i htjede Zajca da namjesti kao zamje- nika ravnatelja opere »Scala« u Milanu. Sva im ova nastojanja ostadoše bez uspjeha. Zajc ne primi toga mjesta, već se na nebrojene pozive vrati 8. listopada god. 1855. kući na Rijeku. God. 1854. umro je Zajcu otac, a malo zatim preminu mu i mati. Da uredi svoje imovinske prilike, a poglavito za to, da se pobrine za budućnost svoje mladahne sestrice, otpu- tovaio je Zajc iz Milana.

Zajc se je pouzdano nadao, da će se moći s vremenom vratiti u Milan, gdje bi bio nastavio svoje djelovanje. Ipak se odlučio, da ostane na Rijeci. Prvi je i najznatniji razlog tomu bila njegova sestra, koje nije imao kome da povjeri, a umoljen od svojih zemljaka, da ostane u svom rodnom gradu, primi mjesto ravnatelja gradskoga kazališnoga orkestra i tehničkoga ravnatelja u filharmoničkom institutu. Kao ravnatelj našao je Zajc dosta vremena, pa se posvetio posvema skladanju. Za ovih sedam godina, što je bio na Rijeci, naime do 1862. narastao je broj njegovih skladbi na 152. Među ovim se djelima nalaze i tri opere, koje je Zajc u to vrijeme skladao. To su »Amelija«, opera u 4 čina, označena sa op. 122., (a skladana 1858.), »Mesinska nevjesta« (opera u četiri čina, op. 124., skladana g. 1858.) i »Adelija« (opera u četiri čina, op. 131. god. 1859.). Napisao je već god. 1857. oratorij »David« u 2 dijela; bio je izvođen na konzervatoriju u Milanu. Za riječku čitaonicu skladao je Zajc više plesova. Karakteristično je za to doba, da se počeo zanimati hrvatskom glazbom. — Šenoa piše o tom ovako: »Za boravka Zajčeva na Rijeci, odlučio se i njegova budućnost, u njegovoj duši pojavio se prvi znaci budućega mu umjetničkoga pravca. Stojeći na svom zemljištu, koje Talijani i Mađari zaludu svojataju, na zemljištu hrvatskom, pojavio se u Zajčevom srcu, koje je dosada po talijanskom taktu kucalo, prvi hrvatski glasovi«. Zajc je skladao slavensku kadrilu »Slava« i posvetio je riječkoj gradskoj čitaonici. Ova je kadrila označena sa op. 89., napisana za orkestar i izvođena na Rijeci. Osim toga napisao je »Kolo«, »Hrvatsku četvorku«, »Crnogorsku četvorku«, dakle skladbe slavenskoga

značaja. Tu valja tražiti zametak sadanjega mu djelovanja. Kroz ovih sedam godina osobito je volio Zajc skladati uvertire. Napisao ih je u svem 14 i to op. 102. F dur, op. 103. D dur, op. 104. D dur, Op. 105 C mol, op. 106. C dur, op. 107. E mol, op. 108. E mol, op. 108. E mol, op. 109. C mol, op. 110. E mol, op. 111. D dur, op. 112. B dur, op. 117. B dur, op. 118. B dur, op. 119. D mol (u slavenskom stilu) i velika uvertira u D dur op. 137. Sve su velikim uspjehom izvodene na Rijeci. U to vrijeme nastadoše mise: br. 1 C dur op. 113a; br. 2. As dur op. 113 b.; br. 3. B dur, op. 114. br. 4. Es dur op. 115.

God. 1861. izjavio je milanski konzervatorij, da je opera »Amelija« vrijedna, da bude pjevana po svim kazalištima, i 5. aprila te godine otpjevaše je na Rijeci u gradskom kazalištu. Riječani ushićeni sa uspjeha svoga sina, slavili su Zajca u velike. Bilo je tom prilikom pjesama, vijenaca, a prirediše mu i serenadu. No odmah iza toga slavlja uhvati Zajca teška bolest, koja potraja punih 8 mjeseci. Preboljevši bolest, opazi mladi skladatelj, kako na Rijeci ima malo prilike, da razvije svoj talenat, jer nije bilo ondje niti stalna kazališta, a niti konzervatorija. Želja za stvaranjem gonila ga u strani veliki svijet. Ta ga želja nagna u Beč, slavljenu austrijsku prijestolnicu, u kojoj su radili ponajveći glazbeni umovi kao Haydn, Mozart i Beethoven. Beč je u ono doba bio na osobitom glasu sa svoga glazbenoga nastojanja. Zajc je htio ondje naći namještenje. On pohodi Salvia, ravnatelja carske opere, koji ga doduše vrlo ljubazno primi, ali mu dađe razumjeti, da je vrlo mučno davati operu, koja još nije u Njemačkoj izašla na glas. Mislio je valjda, da je teško iznijeti djelo ne-

poznata u Beču autora. Zajc stoga nešto klone, ali ne odusta od svoje odluke. Od glazbenoga zavoda »Polyhimmije« bude imenovan profesorom za naobrazbu u pjevanju. U to se vrijeme upozna sa Lehmanom, ravnateljem bečkog »Karl-Theatra.« On ga pozva, da sastavi komičnu operu, a ta je vrsta glazbe bila Zajcu još nepoznata. Zajc je marljivo polazio »Quai Theater«, gdje su se u ono doba pod ravnanjem Karla Treumanna izvodile operete od Offenbacha i Zadrana Suppé-a, pa se upoznao s naravljju operete. On napisa operu »La festa di ballo«, ali svršivši je, oboli opasno, a kada se opet digao, vladalo je u »Karltheatru« potpuno rasulo, Lehman ga je napustio i Zajc osta bez mjesta. Opet mu propade nada, a velika briga osvoji glazbenika, jer mu je bilo teško snositi tolike neprilike. U pomoć mu priteče zemljak, slavljeni onda operetni komponista Franjo Suppé, koji je bio u Beču vrlo slavljjen. Suppé upozna Zajca sa Treumannom. Ovaj sklopi sa Zajcem ugovor na više godina, da mu bude skladateljem za operete. Zajc priskrbi libreto i dade se odmah na posao. No tek je počeo pisati skladbu, kad izgori Treumannovo kazalište do temelja. Mladi je skladatelj već htio da očajja, misleći, da ga je sreća ostavila, ali mu Treumann javi, da je preuzeo »Karltheater« i da su svi ugovori sklopljeni za izgorijelo kazalište potpuno valjani. Odsada sklada Zajc redovito same operete. Ta vrst skladbe ne prija dođuše duhu hrvatskom, ali valja je spomenuti, jer je Zajc baš po tim operetama izašao na glas. Hrvati su se pak po tom glasu dosjetili, da pozovu Zajca u Zagreb. Dne 15. prosinca 1863. bude prviput pjevana Zajčeva opereta »Momci na brod«.

Uspjeh je bio vanredan. Bečani su burno pozdravili mladoga skladatelja. Odmah iza toga slijedio je cijeli niz opereta: »Fitzli putzli«, »Lazaroni«, »Mračnjaci«, »Boysijska vještica«, »U Meku«, »Somnambula«, »Otmica Sabinjanaka«, »Sastanak u Švajci«, »Župni sud«, »U novi svijet«, »Djevojački sni«, »Dva brata, dvije sestre«, »Strijelac od Potteseina«, »Majstor Paff.«

Većina tih opereta pjevana je s velikim uspjehom u Njemačkoj, Češkoj, Poljskoj, Austriji, a dakako i u Hrvatskoj. U svim ovim skladbama čuti se bujna i živa fantazija Zajčeva i neobično plodna invencija. Tu je operetnu glazbu Zajc vrlo zavolio, pa je velikim marom radio i načinio u istinu nekoliko majstorskih radnja.

Boraveći u Beču došao je Zajc u dodir i s hrvatskim dacima. Sastao se sa svojim nekadanjim učenikom Ivanom Dežmanom, onda slušateljem medicine, koga je na Rijeci poučavao u guslanju. — Dežman uvede u Zajčevu kuću Franju Markovića, Augusta Šenou, Mirka Bedekovića, Ivana Zahara, a poslije i Ladislava Mrazovića. K Zajcu je znao doći i biskup Strossmayer i Preradović. Koliko je Zajc štovao velikoga biskupa vidi se odatle, što mu je u čast skladao prigodnu svečanu himnu i posvetio krasnu svoju misu u C duru br. op. 161. Jedamput ga je posjetila i Matilda Mallingerova. Ta se je čuvena pjevačica, onda još držala vatrenom Hrvaticom. U ono su vrijeme živjeli Hrvati veoma složno u Beču, a osobito u mladom društvu »Velebitu«. Tada je bila osnovana i »Slavska beseda«, pa je bilo dosta koncerata, zabava, dogovora i sastanaka. Te prilike u mnogom dopriiñiješe preporodu hrvatske glazbene

umjetnosti, koja je iza smrti Ferde Livadića i Vatroslava Lisinskoga mnogo izgubila. Zajc se počeo po malo upućivati na novu stazu, a hrvatska tradicija, koja je još u njega živa ostala, mnogo je našla pobude u živom saobraćaju sa Hrvatima. Zajc je počeo sastavljati kompozicije karaktera slavenskoga i hrvatskoga i tako nastade poznate i mile popijevke, pisane isprva baš za bečko pjevačko društvo. Godine 1866. skladan je zbor »Zadnji časi Zrinjskoga«, pjesma od Franje Markovića, poznata pod imenom »U boj!« označen sa op. 182. Ovaj je zbor napisan za proslavu 300-godišnjice bitke kod Sigeta. Pjevan je prvi put u Beču po hrv. akad. društvu »Velebit« dne 7. srpnja 1866. Iza toga slijedili su zborovi »Večer na Savi« (Pjesma Ivana Zahara), »Kad« (pjesma P. Preradovića) i divni zbor »Istočna zora« (pjesma od Iv. Zahara). Ovom kantatom započe Zajc zapravo biti hrvatski umjetnik. On je napustio nastojanje oko kosmopolitske glazbe i postao naš, da nam takav ostane do konca svoga slavnoga života. Prof. Canić dijeleći rad Zajčev u šest epoha, upravo ovoj epohi rada Zajčeva, koja počinje kantatom »Istočna zora«, pridjeljuje početak savršenoga skladateljskoga djelovanja Zajčeva. Tu se već odijelio od uzora njemačkih i francuskih i postao individualan skladatelj. Glazbena invencija izbija sve jače, a ujedno je stvorio uzor svoj, kojim će kročiti, da obnovi hrvatsku operu i da je obogati glazbotvorinama svoje bujne fantazije. Oba ova zadnja zbora posvećena su hrvat. pjevačkom društvu »Kolo« u Zagrebu.

Dode god. 1870. Narodno kazalište hrvatsko već je 10 godina nastojalo da podigne ukus i smisao za lijepu dramu. Tek je tu i tamo bila koja predstava

glazbena i to operetna. Našem je kazalištu nedostajala opera, kao najuzvišenija forma dramske glazbe. Svi oni, kojima je bio na srcu procvat hrv. kazališta, ubrzo se složili u tom, da valja pozvati u Zagreb Zajca. Stajalo je to međutim dosta muke. Predsjednik kazališnog odbora Franjo Žigrović s jedne strane, Dežman, Perkovac, Trnski, Marković i Šenoa s druge strane pospješiše to što perom, što govorom, što dopisivanjem i održaše pobjedu. Početkom god. dođe Zajc u Zagreb.

U kazalištu je nastupio kao ravnatelj opere i operete prvi puta 24. veljače te godine. Ravnao je dvjema operetama »Mjesečnica« i »Momci na brod«. Doček Zajčev bilo je pravo narodno slavlje. Općinstvo ga burno pozdravi kao domaćega skladatelja, kojega je hrvatski narod od tudinstva opet osvojio. Franjo Marković pozdravio je Zajca govorom i predao mu dragocjenu šipku ravnalicu. Trnski mu ispjeva vatrenu pjesmu, koja je u tisuće istisaka po kazalištu letjela. Nekoliko je časova grmilo »Živio Zajc!« Prizor taj bio je zanosit, prelijep, kakav samo onda može da nastane, kada plamen oduševljenja bukne u vatrenim srcima Hrvata i Hrvatica.

Toga dana počinje povijest stalne hrvatske opere. Svakako su u ono vrijeme mislili, da će osnutkom opere na hrvatskom jeziku osnovati hrvatsku operu, koju je tako lijepo Lisinski započeo. Zato se je radilo po stalnoj namisli. Vježbale se najprije lakše i vrijednije stvari, da se sile operne uzgoje za najteži umjetnički rad, za veliku operu. Priprava tomu bila je već Zajčeva »Boysijska vještica«. Prva opera u hrvatskom jeziku bila je Verdijev »Trovator«. Kod te zgrade je Alberto pl. Štriga pjevao grofa Lunu, a

njegova gospoda Leonoru. Uprava kazališta popuni cijelo operno društvo i zbor, koji je od drame potpuno odijeljen i evo stalne opere na hrvatskom jeziku.

Zajc — ujedno ravnatelj glazbenoga zavoda — radio je odsele neumornom marljivošću na oba zavoda usprkos zakulisnim nevoljama. Uza sve to iznese već 2. listopada svoju operu »Mislava« (libreto od Franje Markovića). Bijaše to poslije Lisinskove »Ljubavi i zlobe« i »Porina« prva hrvatska opera. A iza toga je pisao operu za operom, uz to je uvijek našao toliko vremena da izradi za sva pjevačka društva dosta popjevaka, zborova muških, mješovitih i ženskih, kantata, uvertira i t. d. Za svaku je zgodu i prigodu on načinio lijepu skladbu. Šteta što su mnoge od tih skladbi zaboravljene tek kao prigodne.

Otvorenje hrvatskoga sveučilišta (g. 1874.) uzveličao je Zajc s tri svoje glazbotvorine. Napisao je melodram »Vilinski dvori«, »Svečanu misu« i vatreni »Pijev hrvatskih đaka« (od Aug. Šenoë).

Do godine 1875. iznosio je broj opusa Zajčevih 376. Sva ova djela od »Istočne zore« pa do op. 408. ubraja prof. Canić u četvrtu epohu rada Zajčeva. — Operom »Nikola Šubić Zrinjski« začela je »zlatna epoha« Zajčeva genija. Libreto Zrinjskomu sastavi slavni pjesnik milozvuke lirike Hugo Badalić. Ova je epoha najbrojnija skladbama. Ima ih 400 na broj, tako da broj skladbi do 1889. iznosi 815.

Ravnateljem opere osta Zajc sve do godine 1889., kada ju je Khuen-Hedervari ukinuo. Kroz to je vrijeme napisao Zajc ove opere: »Ban Leget« (16. III. 1872.), »Amelija« (28. 12. 1872.), »Nikola Šubić Zrinj-

ski« (4. 11. 1876.), »Lizinka« (7. 3. 1878.), »Pan Tvardovsky« (11. 5. 1880.), »Zlatka« (7. 3. 1855.), »Gospode i husari« (13. 10. 1866.), a uza to operete »Afrodita« (8. I. 1888.) i »Kraljev hir« (13. 5. 1889.). Najpopularnija mu posta opera »Zrinjski«, pa mu je ona pronijela glas diljem cijeloga naroda hrvatskoga.

Kao ravnatelj opere stekao je Zajc neprolaznih zasluga, jer ne samo da je izvodio najveće svjetske opere, nego je i odgajao pjevače i pjevačice kao Kašmana, Nolia, Prikrilovu, Vespasiana, Barberinicu i dr. Velike je zasluge stekao i za glazbeni zavod, a i za sav naš glazbeni život, a napose za hrvatsku pobjevku.

Dne 11. svibnja 1880. slavio je Zajc 25-godišnjicu svoga rada. Šenoa o tom piše u Vijencu ovo: »Dan 11. svibnja bio je Zajčev dan, slava narodne umjetnosti. To bijaše trijumf idealnoga pregnuća narodnoga. Zanos je bio općenit. Tipografsko pjevačko društvo »Sloga«, akademičko društvo »Hrvatski dom« prirediše u slavu Zajčevu već 9. i 10. svibnja glazbene zabave, na koje se skupila sva sila odličnoga općinstva. Tu bijaše svečar predmetom najiskrenijih ovacija. No kada istom na večer 11. svibnja iziđe Zajc u svečano rasvijetljenu i cvijećem nakićenu kazalištu pred općinstvo na ono mjesto, gdje je već 10 godina sjedio kao ravnatelj, potrese se sva kuća od urnebesna i Zajc morade izaći na pozornicu, gdje ga dočekaše izaslanici različitih društava i korporacija, da mu predadu darove. Srebrni i zeleni lovorvijenci, poletne pjesme, albumi, adrese i spomenice pokazaše Zajcu, da je stekao simpatije u svim slojevima grada Zagreba i cijele Hrvatske. Ushitu i pljeskanju ni kraja ni konca. Poslije otpjeva naša

opera novu Zajčevu operu »Pan Tvardovsky« (riječiči od Jos. E. Tomića po poljskoj narodnoj pričiči), djelo puno krasote i miline. Po operi, za koje je Zajc po svakom činu bio izazvan, zagrmi opet dvoranom bura zanosa, koja svečara do kuće doprati. Tada najedamput zaoriše gradom zvuci glazbe, a Zajčevu domu približi se kroz silnu svjetinu povorka članova »Kola« i »Hrvatskoga doma« sa bakljadom. Tu zapjevaše pjevači Zajčevu pjesmu »Glasna jasna«. M. Krešič oslovi svečara lijepim govorom, našto Zajc odgovori: »Ne mogu puno govoriti, srce mi ne da. Hvala vam! **Hrvat sam bio, Hrvat jesam i ostat ću do groba!**« Mnogobrojne čestitke dobio je sa svih strana svečar. No najveća odlika dopade Zajca 12. svibnja. Kad je u kolu obitelji, domorodnih gospođa i književnika sjedio za stolom, da u prijateljskom krugu proslavi svoju slavu, udoše iznenada dva prijatelja, te nazdraviše zdravicu »Živio Ivan Zajc, koji je po predlogu gradskoga načelnika g. M. Mrazovića uz živo klicanje zastupstva prije malo trenutaka izabran »začasnim građaninom glavnoga grada.« Na ovo je Zajc odgovorio samo suzama...

Dne 1. ožujka 1895. slavio je Zajc 25-godišnjicu svoga umjetničkoga djelovanja u Zagrebu i 40-godišnjicu svoga rada uopće, te je tim povodom po Njeg. Veličanstvu odlikovan viteškim krstom reda Franje Josipa. Hrv. pjevački savez priređuje Zajcu u slavu komers, na kome nije bilo Zajca, jer je u ono doba poboljevao. Istoga dana prispjelo je Zajcu sa svih strana Hrvatske oko 300 brzojavnih pozdrava.

Dne 4. srpnja 1905. navršilo se je upravo pedeset godina, što se je na milanskom konzervatoriju izvodila Zajčeva opera »La Tirolese«, prvo njegovo

djelo iza svršenih nauka, navršilo se pedeset godina neumornoga, a po našu hrvatsku glazbu blagoslovljenoga rada Zajčeva. Na našu sramotu moramo priznati, da je ta zgoda prošla gotovo neopaženo u hrvatskom narodu. Da se ova pogriješka popravi, priredilo je hrv. pjevačko društvo »Kolo« svečanu izvedbu alegorične opere u 3 čina »Prvi grijeh«, kojoj je libreto uzet od neumrloga našega pjesnika Kranjčevića. Ova je svečana proslava imala biti proslava dovršenja 1000. opusa Maestra. Dvije se večeri pjevalo to velebno Zajčevo djelo, a općinstvo, koje je dohrlilo sa svih strana Hrvatske burno je pozdravilo svoga miljenika sijedoga maestra. Ti dani 25. i 26. travnja 1907. ostat će svakomu nezaboravni. — Svečanost je bila u hrv. zemaljskom kazalištu. Svečani proslov spjevao je Ferdo Ž. Miller, a deklamovala ga je gđica B. Vilhar. Svečar izađe na pozornicu, gdje su mu predali darove: lovor-vijence, cvijeće, slike i mnogo drugih stvari. Sve se natjecalo, da pokaže Zajcu koliko ga štuje. Sama izvedba, kojoj je Zajc prisustvovao tekla je izvrsno pod ravnanjem vrloga Nikole pl. Fallera. Općinstvo je i opet pljeskalo i klicalo urnebesni »Živio« pratio je Zajca sve do kuće.

Zagreb opet željkovaše čuti operu, koju je Khuen-Hedervary bio ukinuo. Davale se opere, te i drame, pa je općinstvo željelo čuti ozbiljne zvuke opere. Sa svih strana pregoše i eto god. 1909. 2. studenoga otvara se opera, a pjeva se Zajčev »Zrinjski«. Sam je maestro ravnao prvom slikom, općinstvo je burno pozdravilo otvorenje opere i slavnoga Maestra. Nekoliko mjeseci iza toga svečano se pjeva i slavi stota predstava »Nikole Šubića Zrinjskoga.«

I po stoti put hrle Hrvatice i Hrvati da se naužiju milozvuka Zajčeve glazbe i da čestitaju sijedomu Maestru u lijepoj toj zgodi. Uz lovor-vijence i srdačne čestitke pozdravi općinstvo Zajca gromkim »Živio« i burnim pljeskom, a Zajc je na to sve tek našao riječi »Hvala, hvala i tisuć puta hvala.«

Pa kad se sljedećih godina izvodile njegove opere: »Prvi grijeh« — kao svečana predstava u proslavu 80-godišnjice njegova rođenja — i najnovije mu djelo »Oče naš«, uvijek je Zajca ponovno pozdravilo brojno općinstvo, kojemu je on bio miljenikom, otkada je došao u Zagreb.

Sijedi je maestro provodio posljednje dane u uskom krugu svoje vrijedne obitelji, koja ga je pazila velikom brigom i ljubavi. On se je još i dalje zanimao svakim napretkom u našem glazbenom svijetu, iako je rijetko izlazio u svijet. On je dapače sve do posljednjeg doba poučavao, ma da je mogao mirno uživati mnogo zasluženi mir. Ali on to nije mogao. Zajc, koji je čitav svoj život radio bez prestajanja i uvijek istim marom, još je zadnjih godina napisao operu u 1 činu »Oče naš«, pa onda veliku simfonijsku sliku u 4 dijela za dva orkestra, zborove i sole. No u posljednje vrijeme znatno mu oslabi vid. On potraži savjeta u liječnika, ali mu ovi nijesu mogli pomoći. Sljepoća je nastupila zbog visoke starosti. Ta se bolest duboko kosnula Zajca, jer mu je bio zabranjen i onemogućen svaki rad. On je još i dalje skladao, ali te njegove radnje ostale su samo njegove i on ih ponesao sobom u grob. Nije ih mogao napisati, a diktovati u pero nije htio, jer nije do svoga posljednjeg dana gubio nade, da će mu se vid poboljšati. Umro je

Zajc 16. prosinca 1.914. spokojno i mirno. Znao je, da je dao svom narodu sve najbolje, što je mogla dati njegova poletna umjetnička duša.

Tko bi htio procijeniti Zajčev rad, morao bi ga proučavati dosta godina. Najviše se moramo čuditi neobičnoj plodnosti njegova genija, jer je Zajc zaci-jelo najplodniji skladatelj ne samo našega roda, nego i našega doba. Ogroman je broj njegovih radova, ima ih oko 1200. I u svakom žanru on se je okušao, pa je znao vazda načiniti djelo dostojno svojega određenja.

Zajc je ponajprije dramatski skladatelj. — Ne treba to shvatiti tako, kao da je cilj njegova nastojanja glazbena drama, u onom smislu te riječi, kojega danas ima. Zajc je pisao opere, operete i glazbu za različite igrokaze, a iz svake stranice njegovih brojnih partitura možemo čitati tanki osjećaj umjetničke duše njegove. Dvadeset i tri (23) opere trideset i jedna (31) opereta i dvadeset i pet (25) igrokaza! Toliki rad se i ne da u nekoliko kratkih riječi ocrtati.

Kroz mnogo je godina gotovo jedini Zajc ispunjavao cijele programe svih naših koncerata, pa je u tu svrhu izradio svu silu radnja. Dao nam je u baštinu veliku riznicu od 60 kantata, 53 himne, 38 davorija, 163 raznih pjevačkih zborova, 51 koračnicu, 7 napitnica, 5 nadgrobnica i 97 različitih napjeva, dvopjeva, tropjeva i četveropjeva i to sve koje vokalno, a koje opet uz pratnju orkestra. Naša pjevačka društva odvajkada su se izdašno služila tim blagom, a tako će biti sigurno i dalje. Ima od Zajca još i 146 napjeva uz pratnju klavira ili orkestra, 51 dječji

zbor, 31 dvopjev uz klavir ili orkestar. Dalje je napisao 43 uvertire, 13 poputnica, 24 plesa, 3 velike simfonije za orkestar i 44 koncertne skladbe (simfoničke slike, rapsodije, fantazije, koncerte, komornu glazbu itd.).

A koliko mi od toga poznajemo? Ono malo što je tiskom izdano, a to je tek sitnica iz ovoga bogatoga arhiva.

Sav Zajčev rad nije još nitko proučio, pa se o njemu i ne može izreći konačni sud. Nešto su na tom polju učinili zaslužni naš muzikolog Franjo Kuhač i profesor Josip Canić. Ovaj je nastojao svrstati sav taj ogromni rad u suvisle epohe, dok je Kuhač proučio Zajčeve ranije radove, a bio je Zajcu strog i pravedan sudija. Evo što o njemu piše Kuhač: »Zajc je lav, t. j. prvi među sadanjim glazbotvorcima. On je umjetnik pun tvorne fantazije, produktivan, revan i marljiv, uzato se izvrstno razumije u arhitektoniku. On uzme kakav mu drago malen motiv, pa iz toga isprede toli vješto popijevku ili drugi koji glazbeni oblik, da se moraš diviti, a pošto je ekonomičan trošeći glazbene misli ne umori slušatelja, već je njegova svaka kompozicija lako shvatljiva. Glede karakterizovanja predmeta Zajc je neobičan pojav u glazbenome svijetu. Imade glazbotvoraca, kojim karakteristika za rukom pođe svagdje i u svemu, tako Beethoven, Wigner, Liszt, Gounod, a ima i drugih, kojima to tek napo ili nikako ne uspijeva. Zajčeve skladbe imadu veletanku karakteristiku.«

On je svojom moćnom naravi toliko utjecao na razvoj hrvatske glazbene umjetnosti, da je udario biljeg cijeloj epohi hrvatske glazbene povijesti, koja će

valjda nositi ime Zajčeva škola, jer je polje njegova rada bilo svestrano. On je uisto vrijeme uzgajao glazbeni pomladak kao ravnatelj glazbenoga zavoda, nastojao da uzdigne koncertni naš život sudjelujući u njemu kao vrstan klaviraš, pospješio u velike razvoj hrvatske dramske umjetnosti izvodeći kao veoma vrsni kazališni dirigent djela velikih ljudi i naroda. A onda je uz to nalazio još vremena i za to da sklada, da našu siromašnu glazbenu literaturu obogati toli bogatom riznicom radova, golemim brojem svojih najraznovrsnijih skladbi.

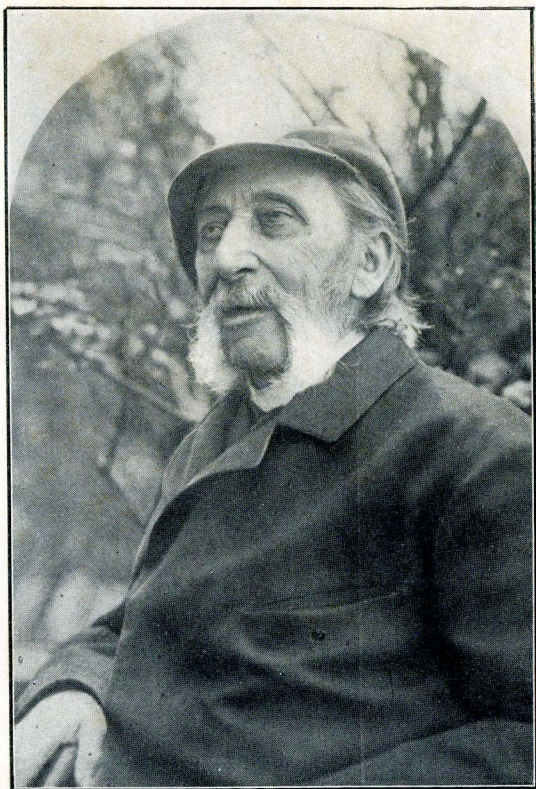
Teško je odrediti sada već položaj Zajca prema povijesti svjetske glazbe. Jasno izbijaju odlike njegove umjetnosti iz okvira sadašnjosti, pa su već mnogi neupućeni klimali glavom i potiskivali Zajca u historiju ističući nastojanje mlađe generacije. A ipak se naša doba toli teško oslobađa njegovog moćnog genija i poprima tek polagano obrise jedne nove epohe. Zajčeva je umjetnost osnovana na talijanskom belkantu, pa je unijela sve odlike toga nastojanja a i sve zastranosti njegove u našu glazbu. Zajčeva umjetnost znači savršeno i posvemašnje gospodstvo melodije u glazbi. Harmonijske odlike i ljepotu boje vazda je Zajc znao u svojim melodijama izrabiti. Ipak nije kod njega melodija našla onakav izražaj dramatičnosti, koji je znao Verdi pridijeliti svojim dramatskim melodijama izdižući ih katkada do visine provodnoga motiva. Zato je Zajc uspio najviše u onim radovima, gdje se dominiranje melodije nije kosilo s naravi djela, jer priznati nam je, da Zajc nije bio izbirljiv u svojem sadržajima. Sav njegov rad u mnogočem nosi biljeg prigodnicâ, no u tom obilju ima mnogo biserja. Dužnost je nas današnjih da to

biserje izvadimo, očistimo od prašine arhiva, pa da
pročišćeno sačuvamo za nas i dademo onima, koji
će iza nas doći. I to će biti prelijepa baština iz bo-
gate ostavštine miloga našega maestra.

Zajcu — bogodanom umjetniku — vječna slava
i spomen u hrvatskom narodu!

Posljednji lik Ivana pl. Zajca.

